

BEVEZETÉS

Nagy megtiszteltetésnek tekintem, hogy megbízást kaptam Bónis György hatalmas posztumusz műve sajtó alá rendezési munkálatainak elvégzésére. Bónis György professzor a szegedi egyetem jogtörténeti tanszékét vezette korai, 1957-ben történt kényszerű, a hatalom által kiköve-
telt távozásáig. Budapestre került, ahol levéltárosként dolgozott tovább és írt olyan alapvető jog-
történeti tanulmányokat és monográfiákat, amelyek századunk — talán kimondható — legna-
gyobb magyar jogtörténészévé emelték őt. Irodalmi munkásságának legfontosabb elemei szeglet-
kőként épültek be a magyar, főként a középkort tárgyaló jogi historiográfiába. Az alkotmány- és
a társadalomtörténet mellett különös érdeklődéssel fordult a jog története felé, amelynek intéz-
ménytörténeti szempontú kutatását végezve egész pályáján végig törekedett az egyházi törvényke-
zés történetének megírására. Középkorkutató lévén világosan látta, hogy mivel történelmünk első
ötszáz évének okleveles anyaga tekintélyes részében egyházi vonatkozású, egész középkori jog-
történetünk nem érthető meg az egyháznak a jogszolgáltatásban betöltött szerepe részletes ismerte-
te nélkül. Innen érthető, miért tekintette a szentszéki bíraskodás történetének feltárását és a kuta-
tások eredményének nagyívű összefoglalásban való közzétételét megkerülhetetlen feladatnak.

A magyar jogtörténetírás egyik nagy fehér foltja a középkori egyházi bíraskodás intéz-
ménytörténete. E felismerés birtokában gyűjtötte tervezett nagymonográfiájához az anyagot ötven
éven át a szerző, a várva-várt szintézis azonban nem készülhetett el. Ennek oka volt a téma terje-
delme mellett az is, hogy mint igényességéről ismert kutató mindvégig reménykedett abban, hogy
egyszer "megkutathatja" a római Szentszék irattárát, amely munka elvégzése nélkül a középkori
szentszéki törvénykezés története hitelesen nem rögzíthető. Mint azonban az **Előszó**ban írja:
"sajnos, a Vatikáni Levéltárba nem jutottam el". Szabad legyen Bónis professzor megfogalmazá-
sát pontosítanom: nem juthatott el... Hogy gyűjtése ne menjen veszendőbe, elhatározta az e témá-
ra vonatkozó jegyzeteinek regeszta formájában való közzétételét. A kéziratot élete alkonyán Erdő
Péter professzor segítségével még rendezte és legépeltette, a kiadásra azonban már nem került
sor. Ennek oka gyorsan romló egészségi állapota mellett az a tény volt, hogy az elkészült anyagon
még rengeteg elvégzésre váró munka volt.

Mint Bónis György egykori tanszékének jelenkori munkása különös örömmel vettem
kézbe a kéziratot és nagy alázattal láttam hozzá a tekintélyt parancsoló iratanyag kiadásra való
előkészítéséhez. A két hatalmas dossziéba kötött, 4377 sorszámozott iratkivonatot tartalmazó
anyag áttanulmányozása után megkaptam Borsa Iván rendkívül alapos lektori véleményét és beha-
tató konzultációkat kezdtem másik lektorommal, Érszegi Gézával. Mindkettőjüknek köszönettel
tartozom és szeretném leszögezni, hogy a kézirat megjelentetésével kapcsolatos tanácsaik, ész-
revételeiket igyekeztem messzemenően figyelembe venni.

Mindenekelőtt számítógépre vittem a teljes kéziratot, miközben első olvasatban kijavít-
tottam a szembeötlő gépelési és nyelvi hibákat. Az anyag mennyisége és a nagyszámú rövid terje-
delmű regeszta miatt Érszegi Géza javaslatára úgy döntöttem, hogy hasábformába rendezem a
regesztákat. Ez nagyobb áttekinthetőséget ad, különösen, hogy kiegészül a minden oldalon végig-
vonuló "élőfejekkel", amelyek az időrendi keresést könnyítik meg. A számítógépes szövegszer-
kesztés azonban csak a formális munka elejét és végét jelentette, a közbeeső idő alatt kellett azo-
kat a megjelentetéssel kapcsolatban elengedhetetlen feladatokat elvégezni, amelyek nemcsak hal-
latlanul időigényesek voltak, hanem rengeteg töprengést okoztak és döntést igényeltek, miközben
jelentős kutatások is szükségessé váltak, hogy az olvasó kezébe minél igényesebb és teljesebb
anyag kerüljön.

Legelőször is a munka címéről. A "regeszta" kifejezést Bónis nyilván jobb híján használta, hiszen a szakmában jártas olvasó számára első pillantásra feltűnnek azok a hiányosságok, amelyek egy korrekt regeszta-kiadványtól elvárhatók. Itt az oklevél fennmaradási formája megjelenésének szinte következetes elhagyása mellett főként arra utalok, hogy az iratok tartalmának kijegyzése láthatóan a regesztázástól teljesen különböző, más szempontokat követett. A szerző eredeti célja ugyanis nem regeszták írása, tehát nem forrásközlés volt, hanem a tervezett monográfiához szükséges jegyzetek készítése, "cédulázás". Ez a kulcsa a *Szentszéki regeszták* helyes műfaji értékelésének, egyben (részben) magyarázat is arra, miért nem végeztem el az anyag minden szakmai igényt kielégítő, valódi regeszta formává való kiegészítését. Meggyőződésem, hogy az sértette volna a szerző jogainak integritását, ténylegesen egy ilyen léptékű kiegészítés ráadásul már új mű lenne. Úgy gondolom, helyes volt az a lektoraim által is támogatott elgondolás, hogy a kéziratot csak annyiban szabad kiegészíteni, amennyiben az a legfontosabb jogi, történelmi szempontok miatt feltétlenül szükséges. Bónis György eredeti tudományos szándékának ez a leginkább korrekt publikációs formája. A tervezett nagy mű e torzóját úgy hiszem, ebben a formában kell közzé tenni. A teljes igényű regeszta formájába való kiegészítés máskülönben olyan tömegű anyaggal "hígította volna" fel a kéziratot, amelynek feltárása mennyiségénél fogva óriási többletmunkát igényelt volna (a megjelentetés így még tovább húzódik), és teljesen elfedte volna e sajátos kézirat eredeti karakterét. További szempontként merült volna fel egy ilyen igényű munka esetén a teljesség kérdése, amiről eleve le kellett mondanom, hiszen az a munka megjelentetését a beláthatatlan távolba toltta volna ki. Amikor tehát a szöveggondozás során a regeszta műfaji követelményeivel kapcsolatos szempontok kielégíthetőségét mérlegeltem, nemcsak a mielőbbi megjelentetés racionális céljait követtem, hanem nagy alázattal viseltem Bónis György eredeti alkotói elgondolása iránt is, aki nem regeszta-gyűjteményt kívánt közre adni, hanem a magyar középkori szentszéki törvénykezést bemutató monográfiát.

Az alábbiakban röviden összefoglalom az általam elvégzett fontosabb kiegészítéseket, pontosításokat, változtatásokat. Bónis György rengeteg latin szöveghelyet írt ki szó szerint, és mint gyakorlott medievista, nagyszámú (magyar és latin) rövidítést alkalmazott. A latin nyelvű szövegbetétek idézése kétféle célt szolgált: részint az egyszerűség és a szakszerűség szempontjait követte (ti. a cédulázás során a gyakorlott kutatónak egyszerűbb a korrekt, korabeli textust lejegyezni, mint a fordítással bíbelődni, különösen, amikor egy sor kifejezésre nincs is alkalmas magyar jogi műszó), részint — a szinte teljes szöveggözlés esetén — annak tudatában készült, hogy még publikálatlan anyagról lévén szó, az oklevél minden adata fontos lehet. Ez utóbbi, részletesen kiírt források valójában az anyag talán legértékesebb részei, hiszen a kutató eddig csak az Országos Levéltár ún. *D1* és *Df* anyagaiban olvashatta, az érdeklődő, művelt olvasóközönség számára pedig szinte elérhetetlen volt.

A latin nyelvű szövegbetétek lejegyzésekor Bónis György a publikációs gyakorlattól teljesen idegen megoldást alkalmazott: a korabeli írásmódnak megfelelő betűkihagyásos rövidést választotta (pl. *eppus* = *episcopus*), ami a jelenlegi, mégiscsak forráspublikációnak minősülő kiadványban megengedhetetlen, mert szinte lehetetlenné teszi a szövegben való eligazodást azok számára, akik nem rendelkeznek elmélyült egyházjogi, jogtörténelmi ismeretekkel és paleográfiai gyakorlattal. Ezért azt a megoldást választottam, hogy kivétel nélkül minden ilyen latin rövidítést feloldottam és teljes alakjában kiírtam. Ugyanezt a megfontolást követtem a rengeteg magyar kifejezés rövidítése esetén. Ez azzal az előnnyel is járt, hogy a gyakran lakonikus tömörségű regeszták használhatóságát nem gyengítettem tovább azzal, hogy az esetenként nagyon kevés adat mellett még a lejegyzettek is értelmezésre szoruljanak. A latin szövegbetéteket a legtöbb helyen

lefordítottam vagy rövid tartalmi utalásban rögzítettem az irat legfontosabb jogi tényeit, de a Bónis György által lejegyzett latin kifejezéseket és szöveghelyeket majdnem mindenhol — zárójelben — meghagytam, hiszen ezeknek információértékük van. Mindazonáltal tény, hogy az anyag még így is jelentős terjedelmű latin szöveget tartalmaz, miáltal a munka szakmai "finomságait" csak az tudja értékelni, aki otthonosan mozog ebben a nyelvi környezetben.

A rövidítések kérdéséhez tartozik az, a szöveggondozás során követett szempont is, ami a magyar perjog írásmódjának elveit és gyakorlatát kívánta követni. Eszerint az arab számok alkalmazását minimálisra szorítjuk: a határidők rögzítésekor mindig kerüljük (például: a pert "vízkereszt nyolcadára" halasztják), hasonlóan az eskütársak számának megállapításához. A pénzben kifejezett értékek megjelölésénél viszont következetesen arab számokat használtam. Rövidítéseket tehát összességében általában csak a köznyelben megszokott szavaknál alkalmaztam, mint amilyen a hónapok és néhány más kifejezés, pl. özv. (= özvegy), sz. (= szám). Itt említem a hamis okleveleknek a szakmai olvasóközönség előtt jól ismert, néhány (korai) regesztánál alkalmazott jelzését: +.

A szöveggondozás során követett írásmódról. Az egyházi ünnepeket az elfogadott nyelvhelyességi szabályoknak megfelelően kis kezdőbetűvel írtam, azokkal a kivételekkel, amelyek személynévhez kapcsolódnak, pl. Boldogasszony, Kisasszony napja. A latin szöveg leírásakor általában a klasszikus írásmódot követtem, kivételt csupán a középkori latinitás egyik jellegzetességének javára tettem: az "ae" betűkapcsolat helyett "e"-t írtam (fenntartva ezzel a Bónis György által is követett gyakorlatot). Az önállóan szerepeltetett latin szöveghelyeket és latin kifejezéseket kurziváltam, a zárójelbe tetteket azonban nem. Mindez a kiemelés, a szöveg jobb olvashatóságát hivatott szolgálni. A dőlt betű alkalmazásával annak kívántam nyomatékot adni, hogy az adott szöveghely információértéke kiemelkedő; vagy azért, mert kifejezésről lévén szó gyakran megfelelő magyar *terminus technicus* nincs is (pl. *aggravatio*, *reaggravatio*, amely kifejezések nem egyszerűen súlyosítást jelentettek, hanem tipikusan a kiközösítés szankciójának súlyosításának jelölésére használták) vagy azért, mert hosszabb terjedelmű forrásközlést ad a szerző, majdnem betűhív formában.

A Bónis György által felhasznált forrásokkal kapcsolatban a legfontosabb tudnivaló, hogy azokról a szerző adott ugyan egy jegyzéket, de az hiányos volt és sok esetben pontatlan is. Az e téren szükséges korrekciók mellett elvégeztem minden gyanús oklevélnél a forrásegyeztetést és összevettem a regesztákat azokkal az újabb forráspublikációkkal, amelyekről Bónisnak még nem lehetett természetesen tudomása. Különösen az *Anjou-kori oklevéltár* és a *Zsigmondkori oklevéltár* friss köteteivel való összevetés járt nagy haszonnal, mert számos olyan pontosítást és kiegészítést tett lehetővé, ami a munka minőségét nagyban emeli. A források jegyzékében nagyszámú rövidítés található, de mellette rögtön ott a feloldás is.

Az elkészült munkához feltétlenül szükséges részletes mutató készítése. Részint azonban az anyag mielőbbi publikálása, részint a terjedelem miatt le kellett mondanom arról, hogy mindent egy kötetben helyezzek el. Az így is nagyon vaskos kötet további "hízlalása" zavaró lett volna, ugyanakkor a mutató összeállításához még az annak elkészítéséig fennmaradó idő lehetőséget ad a mutató tartalmának kialakításával kapcsolatos elvi szempontok kimunkálására. Bizonyos, hogy a személy- és helynévanyag mellé egy sor kánonjogi, perjogi szakkifejezést is fel kellene venni, de utóbbiak köre még pontosításra vár. A mutatókat tehát önálló kötetben helyezem el, aminek emunkálataihoz máris hozzáfogtam.

Bónis Györgynek tervezett nagymonográfiáját ugyan nem sikerült megírnia, de néhány nagyon értékes dolgozatot közreadott e kutatási témájából, melyeket a kötet előszavában említ

is. Ezek közül magasan kiemelkedik a *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* kánonjogi sorozatának 1963. évi kötetében publikált tanulmánya, amely a német jogtörténet-sz-társadalom legrangosabb periodikájában esszenciáját adja kutatási eredményeinek. Mivel e munkája magyar nyelven még nem jelent meg, lefordítottam és a regeszták után felvettem a kötetbe. E fordítás nemcsak tisztelgés Bónis György emléke előtt, hanem szerves kiegészítését adja a kötet nagy részét tevő jegyzetanyagnak. Jól érzékelteti, milyen jellegű munkára vállalkozott a tudós szerző és milyen tartalmi kérdések tárgyalását tartotta szem előtt a cédulázás során.

Végezetül szeretnék megemlékezni azokról, akik segítséget nyújtottak a sajtó alá rendezés munkájában és a megjelentetésben. Mindenenekelőtt nagyon hálás vagyok Monok István és Petneki Áron irodalomtörténészeknek: nekik köszönhetem, hogy hozzájutottam a kéziratához. A szerző (időközben elhunyt) özvegye és leánya, Bónis Gabriella nemcsak hozzájárultak a kiadáshoz, hanem azt melegen szorgalmazták és minden segítséget megadtak. Lektoraim, Borsa Iván és Érszegi Géza levéltáros kollégákat már említettem; az ő szakmai iránymutatásukat dícsérem, ha a kész mű kielégíti a tudományos közvélemény minimális elvárásait. Az Érszegi Gézával folytatott konzultációk nemcsak a szöveggondozás miatt voltak nagyon hasznosak, hanem tudományos kutatásaimhoz is rengeteg inspirációt adtak, ezért neki szeretném különleges hálámat kifejezni. Külön köszönet illeti a szegedi József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárának *Régi könyvek tára* osztályán dolgozó Keveházi Katalin és Varga András könyvtárosokat; előbbi a nyomtatott források (gyakran valóságos nyomozást igénylő) felkutatásában, utóbbi a mikrofilmen található *Dl* és *Df* anyagok átadásában volt segítségemre. A latin szöveghelyek fordításába bekapcsolódott a szakdolgozatát e témából irányításom alatt készítő Andrási Dorottya. Nem utolsó sorban említem feleségem megértő, buzdító támogatását, akinek áldozatvállalása nélkül még mindig nem lennék kész a munkával.

Hálás vagyok a JATE Állam- és Jogtudományi Karának, hogy Bónis György e rendhagyó művét felvette *Acta jur. et pol.* sorozatába és viseli a kiadással járó köteleket. Ugyanez okból szeretném kifejezni köszönetemet Püski Sándor úrnak, aki jónevű kiadójánál is szívesen fogadta a kéziratot.

BALOGH ELEMÉR